

Journal of Universal History Studies

Dorotheos Mammelis'in Ekümenik Patrik Vekilliği (1918-1921): Siyasi ve Dini Rol¹

The Ecumenical Patriarchal Vicariate of Dorotheos Mammelis (1918-1921): Political and Religious Role

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 23.01.2025 / 09.05.2025

pp. 20-46

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 8(1) • June • 2025 •

Tuğba Eray Biber

Mimar Sinan Fine Arts University, Department of History, Assoc. Prof. Dr., İstanbul, Türkiye.

Email: tugba.eray.biber@msgsu.edu.tr

Orcid Number: 0000-0002-4574-7533

Cite: Eray Biber, T. (2025). Dorotheos Mammelis'in Ekümenik Patrik Vekilliği (1918-1921): Siyasi ve Dini Rol. Journal of Universal History Studies, 8(1), 20-46. <https://doi.org/10.38000/juhis.1625467>

¹ This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

*There is no conflict of interest with any person/ institution in the prepared article/ Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/ kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Öz

Dorotheos Mammelis'in 1918-1921 yılları arasında yürüttüğü Ekümenik Patrik vekilliği, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin dini sınırları aşarak siyasi bir aktöre dönüştüğü, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin ise ciddi biçimde gerildiği bir dönemdir. Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi ve askerî zayıflık, azınlık topluluklarının uluslararası kamuoyuna yönelmesini kolaylaştırmış; bu bağlamda Patrikhane, Yunanistan'ın genişlemeci politikalarıyla paralel bir tutum sergilemiştir. Dorotheos'un liderliğinde, Patrikhane yalnızca ruhani bir merkez olarak değil, aynı zamanda Yunanistan'la kültürel ve siyasal entegrasyonu önceleyen diplomatik girişimlerin odağı hâline gelmiştir. Özellikle Paris Barış Konferansı'na yönelik faaliyetler ve Rum-Ermeni iş birliği, bu dönemde kurumsal politikanın temel eksenini oluşturmuştur. Patrikhane, Batılı güçlerin desteğini alarak İstanbul'un Yunanistan'a bırakılması, azınlıkların özerklik haklarının tanınması ve Osmanlı yönetiminden bağımsızlaşma gibi taleplerini uluslararası platformlara taşımıştır. Dorotheos, Yunanistan'ın Megali İdea stratejisi doğrultusunda hareket ederek, Patrikhane'nin dini misyonunu aşan bir milliyetçi temsil işlevi üstlenmiştir. Bu pozisyon, Osmanlı yönetimiyle olan ilişkilerde ciddi gerilimlere yol açmış; aynı zamanda Osmanlı tebaası olan Ortodoks Rumlar arasında da görüş ayrılıklarını derinleştirmiştir. Patrikhane'nin merkezi otoriteden uzaklaşarak Yunanistan'a yakınlaşma politikası, sadece dış siyasetle değil, cemaat içi dengelerle de çatışmıştır. Bazı cemaat üyeleri, Dorotheos'un Yunan çıkarlarına açıkça hizmet eden girişimlerini eleştirerek, bu yönelimin Rum Ortodoks toplumunun Osmanlı içindeki tarihsel statüsünü tehlikeye attığını savunmuştur. Ancak tüm bu tartışmalara rağmen Dorotheos'un yürüttüğü çizgi, onun ölümünden sonra da etkisini sürdürmüştür; Patrikhane, Venizelist çizgide uluslararası alanda daha görünür ve siyasi bir rol üstlenmeye devam etmiştir. Bu dönem, Patrikhane'nin Osmanlı sonrası dünyadaki konumunu yeniden tanımladığı, Yunanistan ile daha kurumsal bir yakınlaşmaya yöneldiği bir kırılma noktası olmuş; sonraki patriklerin daha iddialı siyasal tutumlarının da zeminini hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dorotheos Mammelis, Ekümenik Patrikhane, Megali İdea, Osmanlı Rumları, Yunanistan.

Abstract

The period of Dorotheos Mammelis's tenure as acting Ecumenical Patriarch between 1918 and 1921 marks a time when the Greek Orthodox Patriarchate of Constantinople transcended its religious boundaries and transformed into a political actor, while its relations with the Ottoman Empire became seriously strained. Following the Armistice of Mudros, the political and military weakness experienced by the Ottoman Empire facilitated the orientation of minority communities towards the international public sphere; in this context, the Patriarchate adopted a stance parallel to Greece's expansionist policies. Under Dorotheos's leadership, the Patriarchate became not only a spiritual centre but also a focal point for diplomatic initiatives prioritizing cultural and political integration with Greece. Especially its activities related to the Paris Peace Conference and Greek-Armenian cooperation formed the main axis of institutional policy during this period. The Patriarchate, with the support of Western powers, brought demands such as the cession of Constantinople to Greece, the recognition of minority autonomy rights, and independence from Ottoman rule to international platforms. Acting in line with Greece's Megali Idea strategy, Dorotheos assumed a nationalist representative function that went beyond the religious mission of the Patriarchate. This position caused serious tensions in relations with the Ottoman administration and also deepened divisions among the Orthodox Greeks who were subjects of the Ottoman Empire. The Patriarchate's policy of distancing itself from central authority and moving closer to Greece conflicted not only with foreign policy but also with internal community dynamics. Some members of the community criticized Dorotheos's initiatives that openly served Greek interests, arguing that this orientation endangered the historical status of the Greek Orthodox community within the Ottoman Empire. Despite all these debates, the line pursued by Dorotheos continued to have an influence after his death; the Patriarchate maintained a more visible and political role in the international arena along the Venizelist line. This period marked a turning point in which the Patriarchate redefined its position in the post-Ottoman world and moved towards a more institutionalized alignment with Greece, laying the groundwork for the more assertive political stances of subsequent patriarchs.

Keywords: Dorotheos Mammelis, Ecumenical Patriarchate, Megali Idea, Ottoman Greeks, Greece.

Extended Abstract

Dorotheos Mammelis' tenure as the acting Ecumenical Patriarch from 1918 to 1921 coincided with a critical period marked by the late stages of the Ottoman Empire and Greece's "*Megali Idea*" policies. During this time, the Greek Orthodox Patriarchate of Constantinople evolved beyond being merely a religious institution, becoming an active player in international politics. The weakening of the central authority of the Ottoman Empire following the Armistice of Mudros created both religious and political opportunities for the Greek Orthodox community. These opportunities were shaped around the expansion of minority rights, enhanced integration with Greece, and the use of the Patriarchate's religious role as a political tool. The tensions within the Greek Orthodox community, as well as in its relations with the Ottoman government, became even more pronounced during Dorotheos' tenure. This period not only underscored the influence of a religious leader but also highlighted the political demands of minorities living within Ottoman lands on the international stage. The introduction of this work situates the dissolution of the Ottoman Empire, the effects of the Balkan Wars, and World War I within the historical context that formed the foundation for the Patriarchate's political and religious strategies. This study has been conducted within the framework of historical-analytical methodology. Primary sources such as Ottoman archival documents, the Patriarchate's bulletins, international newspaper articles, and diplomatic correspondence have been utilized. Additionally, academic works, books, and reports from the period have been evaluated as secondary sources.

The study examines the process of the Ottoman Empire's disintegration and its effects on the Patriarchate. Efforts related to the Paris Peace Conference, Greek-Armenian cooperation, and relations with Western powers are assessed. The propaganda activities conducted by the Patriarchate on international platforms and their effects on Ottoman administration are analysed. Furthermore, the integration of the Patriarchate with Greece under the Megali Idea strategy and the religious-political outcomes of this integration are discussed. The impacts of these policies on the Ottoman Empire, the Greek Orthodox community, and international relations are also evaluated. By the second half of the 19th century, the Ottoman Empire was facing territorial losses and the erosion of its multi-ethnic structure. The Balkan Wars and World War I accelerated this process, weakening the Ottoman state's control over its ethnic and religious communities. During this time, the Greek Orthodox Patriarchate transitioned from being merely a religious authority to becoming a centre of political influence. Particularly in the post-Mudros Armistice period, the Patriarchate emerged as a significant actor in Greece's political and military strategies.

The election of Dorotheos Mammelis, the Metropolitan of Bursa, as the acting Patriarch marked the beginning of a period in which the Patriarchate adopted a more assertive political strategy. At a time when Ottoman authority was waning, the Patriarchate sought support from Western powers for the expansion of minority rights and the dissolution of the Ottoman Empire. During his tenure, Dorotheos went beyond his religious role to become a political figure. Acting in line with Greece's Megali Idea strategy, Dorotheos took initiatives aimed at the Paris Peace Conference and represented the Greek Orthodox community's demands on the international stage. Under Dorotheos' leadership, the Patriarchate conducted extensive diplomatic activities to bring an end to Turkish sovereignty, integrate Constantinople with Greece, and secure autonomy rights for minorities. During this period, cooperation was established between the Greek and Armenian

communities, relations with Western powers were strengthened, and efforts were made to shape international public opinion against Ottoman rule. Under Dorotheos' leadership, the Patriarchate carried out comprehensive propaganda activities on the international level. The demands submitted to the Paris Peace Conference aimed to garner the support of Western powers. Additionally, the reports and statements published by the Patriarchate developed a discourse criticizing the Ottoman policies toward minorities. The Patriarchate supported Greece's irredentist policies and acted in accordance with the Megali Idea strategy.

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı toprak kayıpları, imparatorluğun çok uluslu yapısının çözülme sürecini hızlandırmıştır. Bu durum, imparatorluk içindeki etnik ve dini toplulukların, siyasi ve toplumsal etkilerini artırma yönündeki çabalarını daha görünür hale getirmiştir. Bu bağlamda, dini kurumlar hem yerel düzeyde hem de uluslararası arenada önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle Ekümenik İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi², Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar için yalnızca bir dini otorite olmaktan öte, aynı zamanda siyasi bir nüfuz merkezi olarak ön plana çıkmıştır.

Özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi büyük çatışmalar, Osmanlı Devleti ile Patrikhane arasındaki ilişkileri karmaşık ve çatışmalı hale getirmiştir. Osmanlı merkezi otoritesini koruma çabaları ile Patrikhane'nin cemaat üzerindeki etkisini artırma hedefleri arasında gerilim yaşanmıştır. Bu dönemde, özellikle 1912 yılında Patrikhane, Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanma sürecinden yararlanarak özerklik elde etmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla hem iktidarın hem de muhalefetin desteğini kullanmaya çalışmış ve Rum cemaatinin haklarını genişletmek için çaba göstermiştir. Rum Ortodoks Patrikhanesi, bu stratejilerle hem dini hem de siyasi etkisini artırmayı amaçlamıştır (Atalay, 2001, s. 82). Ancak bu süreçte Rum milleti³ içinde siyasi ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Bazı kesimler adem-i merkeziyetçi çözümleri savunurken, bazıları Türklerle uzlaşma yönünde tutum sergilemiştir (Mardin, 1988, s. 364-367; Sabahaddin, 2007, s. 140-141).

Nisan 1912 tarihinde Sultan Reşad'ın (V. Mehmet) Meclis-i Mebusan'ı feshetmesiyle (Çavdar, 1991, s. 67; Sancaktar, 2021, s. 109), Babiâli ve Rum Ortodoks Patrikhanesi arasındaki gerilim artmış, seçim tarihi belirlenememiştir (Ahmad, 1999, s. 130-177-18). Bu süreçte, Yunanistan'ın Makedonya'daki Müslümanlara yönelik baskılarına bir misilleme olarak bazı Rumlar, göçe zorlanmış ya da ticari boykotlarla karşı karşıya kalmıştır. Rum Patrikhanesi ise gayriresmi boykotlara tepki olarak Rum cemaatini seçimleri boykot etmeye çağırmıştır (Atalay, 2001, s. 87). Patrikhane, Türk hükûmetiyle müzakerelere başlamak için bir heyet görevlendirmiştir (Sancaktar, 2021, s. 139-140). Görüşmeler sonucunda, Rum siyasi mahkûmların affedilmesi ve Rumlara yönelik boykot uygulamalarına katılan kişilerin cezalandırılması yönünde kararlar alınmıştır. Bu gelişmeler neticesinde, Rum toplumu seçimlere katılma kararı almıştır (Birinci, 1990, s. 137-139; Hocaoglu, 2010, s. 235; Kerimoğlu, 2012, s. 130-131).

1913 yılında, Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, kendi belirledikleri milletvekillerinin Meclis-i Mebusan'a kabul edilmesini talep etmiştir. Ancak hükûmet, bu talebin anayasal yapıyı zayıflatacağı

² İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, tarih boyunca farklı bağlamlarda ve kaynaklarda çeşitli isimlerle anılmıştır. Batı basınında bu dönemde Patrikhane genellikle "*Ekümenik Patrikhane*" (Ecumenical Patriarchate) olarak anılmıştır. Türk arşiv belgelerinde ise aynı dönem için daha çok "*Rum Patrikhanesi*" ifadesi kullanılmaktadır. Yerel düzeyde ise Patrikhane'nin bulunduğu semte atfen "*Fener Patrikhanesi*" olarak anıldığı görülmektedir.

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde (tutanaklarında), Patrikhane, "*Evrensel Patriklik*" (Patriarcat oecuménique/Oecumenical Patriarchate) olarak adlandırılmıştır. Bu kullanım, Patrikhane'nin uluslararası alandaki itibarını ve evrensel konumunu yansıtmaktadır. Bkz: (Karpat, 2003, s. 86; Lozan Barış Konferansı, 2001, s. 89, 323, 326, 327, 329, 337, 339, 340-342; Oran, 2018, s. 184-185; Ortaylı, 2008, s. 17-18).

Akademik çalışmalarda, bu farklı isimlendirmelerin metin bağlamında doğru bir şekilde ele alınması önemlidir. Bu makale kapsamında, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi için "*Ekümenik Patrikhane*", "*İstanbul Ortodoks Rum Patrikhanesi*", "*İstanbul Patrikhanesi*" ve "*Fener Patrikhanesi*" ifadeleri kullanılacaktır. Bu terimlerin seçimi hem dönemin kaynaklarının terminolojik çeşitliliğini hem de Patrikhane'nin farklı bağlamlardaki itibarını yansıtmayı amaçlamaktadır.

³ Osmanlı İmparatorluğu Millet Sistemi'ne göre yönetilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Bozkurt, 1989, s. 9-11; Güllü, 2018; Ortaylı, 2007, s. 147-156).

gerekçesiyle teklifi reddetmiştir. 1914 seçimleri öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rum mebus adaylarının belirlenmesinde bazı şartlar öne sürmüştür. Buna göre adayların, II. Abdülhamit dönemindeki olumsuz olaylara karışmamış, Osmanlı milletinin duygularını incitmemiş, Türkçe konuşma ve yazma becerisine sahip kişiler olması istenmiştir. İttihatçıların belirlediği mebus sayısı ve aday profiline ilişkin bu koşulların Rum tarafınca kabul edilmesinin ardından, 18 Şubat 1914 tarihinde taraflar arasında kesin bir anlaşmaya varılmıştır (Ahmad, 1999, s. 176-189; Bozkurt, 1989, s. 205; Kerimoğlu, 2012, s. 132-135; Sancaktar, 2021, s. 140). Nihayet, 14 Mayıs'ta açılan Meclis-i Mebusan seçimleri, Patrikhane açısından genel olarak olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır (Halıcı, 2016, s. 154-158; Karaca, 2014, s. 92; Karacakaya, 2003, s. 138-139). Aynı dönemde İttihat ve Terakki yönetimi, Rumların ekonomideki etkisini azaltmak amacıyla Türk üreticilerin desteklenmesi için boykotlar teşvik etmiştir (Çetinkaya, 2010, s. 203-207; Kerimoğlu, 2012, s. 299-309). Bu süreçte Ekümenik Patrik V. Germanos Kavakopoulos, boykotların sona erdirilmesi için 1914'te Adliye Nazırı ile görüşmüş, ancak bu talebi reddedilmiştir (Greek Patriarchate, 1919, s. 129; Toprak, 2019, s. 133). Bu görüşmeden sonra Germanos, 19 Mayıs 1914'te Otosefal (Bağımsız) Ortodoks Kiliselere bir mektup yazmıştır (Greek Patriarchate, 1919, s. 145-146). Mayıs 1914'te yaşanan gelişmelerden umudunu kesen Patrik, 25 Mayıs 1914'te genel yas işareti olarak kiliselerdeki ilahî ayinleri durdurmuş ve okulları kapatmıştır (Atalay, 2001, s. 89; BOA, 1772.49; BOA, 429.107; BOA, 430.34; Greek Patriarchate, 1919, s. 129-138; Kerimoğlu, 2012, s. 326; Macar, 2003, s. 63; Patriarcat Oecumenique, s. 267). Sonrasında, 15 Temmuz 1914'te Büyük Güçlere nota göndererek durumu uluslararası bir mesele haline getirmeye çalışmıştır (BOA, 87.28; Greek Patriarchate, 1919, s. 147-148).

Sürecin yansımaları uluslararası basında da yer bulmuştur. 24 Temmuz 1914 tarihli Birmingham Daily Post'ta yayımlanan haberde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginlikler ve Osmanlı Rum cemaatinin durumu ele alınmıştır. Gazetenin iddialarına göre, Rum kilise ve okulları kapalı kalmış, Osmanlı Rumlarının mülklerine el konularak Türk göçmenlere devredilmiştir. Kutsal kilise eşyalarının ticari amaçlarla kullanıldığı da ifade edilmiştir. Rum Patriği V. Germanos, sözlü güvencelerin yetersiz olduğunu belirterek reform talebinde bulunmuştur. Ancak Osmanlı hükûmeti, bu talepleri kabul etmemiştir. Söz konusu gelişme, Osmanlı ile Patrikhane arasındaki gerginliğin daha da artmasına neden olmuştur (Birmingham Daily Post, 24.07.1914, s. 14). Bununla birlikte, hükûmetin Patrikhane'nin taleplerini yerine getirme vaadini yinelemesi üzerine⁴, Patrikhane, kiliselerin ve okulların yeniden açılmasına; bunların düzenli işlevlerini sürdürmesine izin verilmesine karar vermiştir (28 Temmuz 1914) (Greek Patriarchate, 1919, s. 130). Diğer taraftan, The Laramie Republican gazetesinin 9 Ekim 1914 tarihli haberine göre, Türk hükûmetinin, İstanbul Rum Ortodoks Kilisesinin başı olan Ekümenik Patrik V. Germanos'tan şehri terk etmesini istediği iddia edilmiştir (The Chronicle, 19.10.1914, s. 3; The Logan Republican, 22.10.1914, s. 8; The Madison Journal, 24.10.1914, s. 1). Tüm bu gelişmelerin gölgesinde, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Rum Patrikhanesi daha ihtiyatlı ve temkinli bir politika benimsemiştir (İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920, 2010, s. 127). Germanos, Osmanlı yönetimiyle doğrudan çatışmaya girmek yerine, daha ölçülü bir duruş sergilemiştir. Bu yaklaşım, her ne kadar kısa vadede gerilimi yumuşatmayı amaçlasa da uzun vadede Patrikhaneye yönelik eleştirileri artırmış ve Germanos'un savaşın sonuna doğru patriklik makamından ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı topraklarında işgaller ve gayrimüslim ayrılıkçı faaliyetler artmıştır. Bu süreçte, İstanbul Patrikhanesi'nde Yunanistan yanlısı gruplar,

⁴ Osmanlı hükûmeti Rumlara yönelik boykotların kaldırılması için vilayet mutasamfılarına emir göndermiştir. Bkz: (Kerimoğlu, 2012, s. 307-309).

değişen şartlara uyum sağlamak için harekete geçmiş ve Osmanlı hükûmetinin zayıflayacağı düşüncesiyle Patrik V. Germanos'u hedef almıştır. Savaş yıllarında hükûmetle uyumlu bir tavır sergilediği gerekçesiyle Germanos, patrikhane meclisi ve radikal Yunan taraftarlarının yoğun baskısıyla karşılaşmıştır (Atalay, 2001, s. 97-98; Toker, 2006, s. 198).

İttihat ve Terakki ile eğitim ve evlilik gibi konularda⁵ yaptığı anlaşmalar, Patrikhane içindeki muhalefetin Germanos'a karşı kampanya başlatmasına neden olmuştur (Jaeschke, 2001, s. 88). Bu süreçte, Germanos'a yönelik kişisel saldırılar, yıpratma politikaları ve mali skandal iddiaları gündeme gelmiş, itibarı hedef alınmıştır (Yalçın, 2008, s. 96-97). Artan eleştiriler ve yoğun baskılar sonucunda Germanos, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek 25-26 Ekim 1918'de istifa etmiştir (BOA, 249.211; Güllü, 2018, s. 297; Pavuk, 2021, s. 229).

Çalışmamız, Germanos'un istifasının ardından patrik vekili olarak atanan Dorotheos Mammelis'in görev sürecini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Mevcut literatür incelendiğinde, Dorotheos'un patrik vekilliği dönemine ilişkin bağımsız ve kapsamlı bir akademik çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Çalışmaların büyük ölçüde Ekümenik Patrikhane'nin kurumsal dönüşümü ve Osmanlı'dan ayrışma sürecine odaklandığı, ancak Dorotheos'un bireysel faaliyetleri, uluslararası diplomasideki rolü ve propaganda stratejilerinin sınırlı bir şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Özellikle patrik seçim sürecindeki etkisi, Osmanlı tebaası olmadığını ilan etmesinin uluslararası yankıları ve Anglikan Kilisesi ile ilişkileri mevcut çalışmalarda ancak dolaylı biçimde yer bulmuştur. Bunun yanı sıra Dorotheos'un İzmir işgali sonrasında Atina'ya gerçekleştirdiği ziyaret ve bu süreçteki siyasi faaliyetleri akademik çalışmalar tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışmamız Dorotheos'un patrik vekilliği sürecinde aldığı politik kararları, Osmanlı yönetimiyle yaşadığı gerilimleri ve uluslararası kamuoyunu yönlendirme stratejilerini analiz ederek literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürdeki boşluğu gidermek adına, daha önce yayımlanmış akademik eserler dönemin kaynaklarıyla karşılaştırılmış, Ekümenik Patrikhane'nin yayın organı "*Ekklesiastiki Alitheia*", Batı basını ve diplomatik yazışmalar titizlikle incelenmiştir.

Çalışmanın özgün katkısı, Dorotheos'un Osmanlı yönetimi, Batı basını ve uluslararası diplomasiyle kurduğu ilişkileri karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ele almasıdır. Ayrıca, Patrikhane'nin mali bağımsızlığını sağlama çabaları incelenerek ayrılıkçı politikaların ekonomik boyutu değerlendirilmiştir. Son olarak, Dorotheos'un Londra'daki diplomatik temasları sırasında hastalanarak ölümü ve cenazesinin Batı dünyasındaki yankıları da analiz edilmiştir. Böylece bu araştırma, Dorotheos'un patrik vekilliği sürecini çok boyutlu bir perspektifle ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

⁵ Aile hukuku karamamesinin kabulüyle birlikte muhalefet sesler çıkmaya başlamıştır. (Aydın, 1998, s. 314-318; Bozkurt, 1989, s. 209; Kumaz, 1991, s. 60).

1. Dorotheos Mammelis'in Patrik Vekilliğine Seçilmesi ve Osmanlı Yönetimiyle İlk Temasları

Patrik V. Germanos'un istifasının ardından, Bursa Metropoliti Dorotheos Mammelis, 28 Ekim 1918'de patrik vekili (kaymakam⁶/locum-tenens⁷) olarak seçilmiştir (BOA, 135.57). Bu dönem, patrikhane tarihinin önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle Yunanistan'ın Anadolu üzerindeki irredantist politikalarını destekleyen daha saldırgan bir stratejinin benimsendiği bir süreç başlamıştır. Diğer bir deyişle Patrikhane'de Venizelist dönem başlamıştır. Bu değişim, Patrikhane'nin bölgesel politikalar üzerindeki etkisinin yeniden şekillenmesine ve daha aktif bir rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır.

İngilizler, Dorotheos'un patrik vekili seçilmesini olumlu karşılamış ve bu durum raporlara da yansımıştır. Nitekim, Lord Granville, hazırladığı raporda Dorotheos'u cesur, kararlı ve zeki bir din adamı olarak tanımlamıştır (Alexandris, 1992, s. 55). Öte yandan Dorotheos'un patrik vekili olarak seçilmesi, Osmanlı yönetimi tarafından da onaylanmıştı (BOA, 4540.340460). Bu bağlamda, Sultan Vahdettin (VI. Mehmet), Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslimlere yönelik hoşgörüsünü vurgulayarak, Rum milletine karşı her zaman iyi niyetli bir yaklaşım sergilediklerini belirtmiştir. Bu düşüncesinin patrik vekilliği aracılığıyla tüm Rum cemaatine iletilmesini istemiştir (Toker, 2006, s. 199; Yalçın, 2008, s. 99).

Dorotheos, göreve başladıktan sonra ilk olarak veliaht Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmiştir. Daha sonra, Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey ile görüşmek istemiş ancak bu görüşme gerçekleşmemiştir. Bunun ardından Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey ile bir araya gelmiştir (Atalay, 2001, s. 101; Toker, 2006, s. 199). Halil Bey, tüm milletlerden devlete destek beklediğini belirtmiş, ancak Dorotheos, Rum milletinin mağduriyetleri nedeniyle sadece dua ve iyi dileklerle katkı sağlayabileceklerini söylemiştir (Toker, 2006, s. 199; Yalçın, 2008, s. 99; Yıldırım ve Sofuoğlu, 2010, s. 108). Diğer yandan, Dorotheos'un bu açıklamaları ve görüşmeleri, Patrikhane'nin Osmanlı yönetimiyle ilişkilerindeki gerilimlerin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Özellikle İttihat ve Terakki'nin Patrikhane'nin ayrıcalıklarını kaldırma girişimleri, Dorotheos tarafından tepkiyle karşılanmış ve Babiâli'ye protesto yoluyla ifade edilmiştir (Jaeschke, 2001, s. 88).

2. Ekümenik Patrik Vekili Dorotheos'un Osmanlı Yönetimine Karşı Muhalefeti

Patrik Vekili Dorotheos, göreve başladığı dönemde Osmanlı yönetimine karşı açık bir meydan okuma sergileyerek düşmanca bir politika benimsemiştir. Bu tutumun temel nedeni, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin yarattığı siyasi ve askerî koşullar olmuştur. Mondros Mütarekesi ile birlikte İtilaf devletleri, özellikle İstanbul'da mütareke şartlarını gerekçe göstererek işgal hareketlerine başlamış ve bu durum Osmanlı Devleti'nin otoritesini daha da zayıflatmıştır. Söz konusu gelişmelerden cesaret alan Dorotheos, 10 Kasım 1918'de Tatavla'daki (günümüz Kurtuluş/İstanbul) Ayadimitri Kilisesinde yaptığı konuşmada, Rum toplumuna hitap ederek, *"Henüz hiçbir şey tamam değil. Çok dikkatli, kurnaz ve sabırlı olunuz"*, ifadeleriyle toplumu direniş ve mücadeleye teşvik etmiştir (Atalay, 2001, s. 99; Toker, 2006, s. 200; Yalçın, 2008, s. 99; Yıldırım ve Sofuoğlu, 2010, s. 109).

Kısa bir süre sonra Rumlar, Yunanistan başta olmak üzere İtilaf devletlerine bağlılıklarını göstermek amacıyla Müttefik donanmasının İstanbul'a girişini coşkuyla karşılamıştır (13 Kasım 1918) (Genelkurmay

⁶ Kaymakam: birinin yerine geçen, yerine tutan, vekil. Bkz: (Sami, Kâmûs-ı Türkî, 1317, s. 1046).

⁷ Locum-Tenens/lociservator: Latince bir terimdir ve *"birinin yerine geçen"* veya *"geçici vekil"* anlamına gelir. Bkz: (Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis, 1885, s. 133-134).

Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, 2019, s. 61-63). Yunan savaş gemisi Averof'un gelişi, Rum ve Ermeni nüfus arasında büyük bir heyecan yaratmış ve ilk iki haftada gemiyi yaklaşık 5.000 kişi ziyaret etmiştir. Gayrimüslim mahallelerde ise kutlamalar yapılmıştı. Aynı zamanda Yunanistan temsilcisi (yüksek komiser) John Alexandropoulos ve deniz komutanı Alexandros Kakoulidis, Osmanlı Hristiyanları tarafından kurtarıcı olarak görülmüştü (Alexandris, 1992, s. 59).

Bu gelişmeler yaşanırken Patrik vekili Dorotheos, İlioupolis (Heliopolis) ve Sardis (Sart) Metropolitleri ile danışmanlar Karadodori, Haralambidis ve G. Adosidis eşliğinde Fransız Elçiliği'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Doğu'daki Müttefik Kuvvetler Komutanı General Franchet d'Espèrey ile bir araya gelmiştir. Bunun yanı sıra, Dorotheos, Beyoğlu'nda Albay Katigakis'i de ziyaret ederek diplomatik temaslarını sürdürmüştür. (Ekklesiastiki Alitheia, 17.11.1918, s. 184). Aynı dönemde, olası bir saldırıya karşı Patrikhane'nin güvenliği, Girit-Yunan Alayı tarafından sağlanmaya başlanmıştır (Alexandris, 1992, s. 56-57)⁸. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak, eski Patrik III. İoakim'in anısına düzenlenen anma törenine dini temsilciler katılmış; ayrıca, Başrahip (Protosyngellos) Athenagoras, Yunanistan'ın Türkiye Yüksek Komiseri Aleksandropoulos, Averof savaş gemisinin subaylarının törende bulunması, etkinliğe resmi bir nitelik kazandırmıştır. Anma töreni, dönemin diplomatik ve dinî ilişkilerinin önemini bir kez daha göstermiştir (1 Aralık 1918) (Ekklesiastiki Aletheia, 24.11.1918, s. 189).

Dorotheos, yaşanan olayların etkisiyle 21 Ocak 1919'da Rum okullarında Türkçe eğitimi yasaklamıştır (Güllü, 2017, s. 67; Macar, 2003, s. 66). Osmanlı yönetimi ise patrik seçimleri konusunda patrikhaneyi uyararak kontrolü elinde tutma çabasını sürdürmüştür (BOA, 4553.341420; Güllü, 2017, s. 88; Toker, 2006, s. 82-83). Bu süreçte, Müttefiklere sunulan bir bildiride, Türklerin Avrupa'dan çıkarılması, İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi ve azınlıklara özerklik sağlanması talep edilmiştir. The Washington Herald'a göre, bu belge Dorotheos adına imzalanmış ve Kutsal Sinod'un yarısı tarafından desteklenmiştir. Dorotheos, 2 milyondan fazla Rum ve Ermeni'nin yerinden edilip çoğunun hayatını kaybettiğini, bu zulümlerin Almanya'nın izniyle gerçekleştiğini vurgulamıştır (The Washington Herald, 28.01.1919, s. 2).

Osmanlı yönetimi ile İstanbul Rum Patrikhanesi ilişkilerindeki gerilim, 1919 yılına gelindiğinde açık bir kopuş noktasına ulaşmıştır. 9 Mart 1919'da Dorotheos, bir beyanname ile Rumların Osmanlı tebaası olmadığını ve Osmanlı Devleti ile tüm bağlarını kestiğini ilan etmiştir (Benlisoy ve Macar, 1996, s. 46; Jaeschke, 2001, s. 89; Macar, 2003, s. 67; Yalçın, 2008, s. 116). Bu açık kopuş, sadece yazılı bir beyanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda sembollerle de desteklenmiştir. Patrikhane binası ve İstanbul'un bazı bölgeleri Yunan bayraklarıyla donatılmış, Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos'un portreleri sergilenmiştir (Macar, 2003, s. 67). Alexis Alexandris, bu gelişmelerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum Millet sisteminin sona erdiğini savunmaktadır (Alexandris, 1992, s. 57). Aynı zamanda, 16 Mart'ta tüm Rum Ortodoks kiliselerinde Yunanistan'a bağlılık kararı okunarak Patrikhane'nin Yunanistan'a bağlandığı duyurulmuştur (Macar, 2003, s. 67). Patrikhane'nin, mensuplarının vatandaşı olduğu Osmanlı Devleti yerine, doğrudan Yunanistan'a bağlılığını ilan etmesi; yalnızca hukuki bir sorun değil, aynı zamanda devletin egemenliğine karşı işlenmiş açık bir ihanettir. Kiliselerde okunan Yunanistan'a bağlılık bildirileriyle birlikte Patrikhane, dinî bir otorite olmanın ötesine geçerek, Osmanlı toprakları içinde faaliyet gösteren dış bağlantılı bir siyasi örgüt haline gelmiştir.

⁸ 22.05.1919 tarihli Muhafızlık raporuna göre, Fener'deki Rum Patrikhanesi'nde Giritli 80 jandarma bulunuyordu; bunlardan 20'si resmi kıyafetli, diğerleri ise sivil kıyafetle dolaşıyordu. Bkz: (ATASE, 2009, s. 31-375).

Mart olaylarının ardından Patrikhane temsilcileri, İngiliz Amiral Webb'e, gösterilerin halkın kendi iradesiyle gerçekleştiğini ve Patrikhane ile bağlantılı olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, Rumların Paris Barış Konferansı'nda pasif bir topluluk olarak görülme iddialarını reddetmek için bu iradeyi ortaya koyduklarını belirtmişlerdir (Alexandris, 1992, s. 59). Bu açıklama, Patrikhane'nin Osmanlı karşıtı pozisyonunu gizlemeye çalışırken Batılı kamuoyuna yönelik bir meşruiyet zemini yaratma çabası doğrultusunda geliştirdiği tutarsız ve oportünizme dayalı tutumunun açık bir göstergesidir.

Mütareke döneminde Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, Osmanlı pasaportunu yasaklayarak yerine “*Patrikhane Pasaportu*” uygulamasını başlatmıştır (Güllü, 2009, s. 587). Ayrıca Patrikhane, Eylül-Aralık 1919'daki Osmanlı seçimlerine Rumların katılımını yasaklamıştır (BOA, 49.60). Ekim 1919'da Rum basını, Patrikhane'nin seçimlere katılmama kararını eleştirerek Türk gazetecilerini sessiz kalmakla suçlamıştır. Rumların bu tutumu, kaderlerini Yunanistan ve Batılı müttefiklere bağlama isteklerinden kaynaklanmıştır (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı [ATASE], 2009, s. 94). Patrikhane'nin seçimlere katılmama kararı, özellikle Kapadokyalılar ve İç Anadolu'daki Türkçe konuşan Ortodokslar arasında huzursuzluk yaratmıştır. Papaz Eftim (Pavlos Karahisaridis/Karahisarlioglou), bu hoşnutsuzluğun ardından Patrikhane'yi, Megali İdea'ya odaklanarak Anadolu'daki Ortodoksların çıkarlarını ihmal etmekle suçlamıştır (Ercan, 1967, s. 416-419; Erdal, 2005, s. 333-343)⁹.

3. Dorotheos'un Propaganda Çalışmaları

1 Eylül 1919'da Patrik Vekili tarafından yayımlanan beyannamede, Yunan ordusunun Türklere karşı kazandığı zaferler övgüyle anılmış ve Rumlara Yunan ordusuna katılmaları yönünde çağrı yapılmıştır. Bu dönemde, Dorotheos'un liderliğinde Fener Rum Patrikhanesi, propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve bu doğrultuda çeşitli yayınlar hazırlayıp dağıtmaya başlamıştır. “*Persecution of the Greeks in Turkey, 1914-1918 (Greek Patriarchate, 1919)*” ve devamı niteliğindeki “*The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the End of 1920 (Ecumenical Patriarchate (1920))*” adlı kitaplar, Osmanlı'nın son dönemi ile Milli Mücadele sırasında yaşanan olayları ele alır. Bu eserler, Rumların maruz kaldığını iddia ettikleri zulümleri uluslararası kamuoyuna duyurmayı amaçlayan propaganda niteliğindedir. Bu kitapların yazılma amacı, Yunanistan'ın siyasi ve askerî çıkarlarını desteklemek, Batılı güçlerden Türkiye'ye karşı müdahale talep etmek ve Hristiyan dünyasında dayanışma çağrısı yapmaktır. Kitaplar, Anadolu'da Rumların uğradığı iddia edilen şiddeti dramatize ederek okuyucuda öfke ve korku yaratmayı hedeflemiştir. Özellikle iletişim kesintileri nedeniyle Patrikhane'ye ulaşamayan bilgiler üzerinden, Anadolu'da Hristiyanlara yönelik tehditlerin devam ettiği izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ekim 1919'da ise Rum Patrikhanesi ve Yunan Elçiliği, kiliselerle ilgili işleri yürütmek amacıyla vekiller seçmiş ve bu vekiller İstanbul'daki kilise işlerini yönetmek üzere İstanbul Rum Vekilleri olarak atanmıştır¹⁰. Bu süreçte, Yunan Elçiliği'nin ve Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin koordinasyonu ile toplantılar düzenlenmişti. Seçilen vekiller, Paris Barış Konferansı'na hazırlanmak ve propaganda faaliyetleri yürütmek

⁹ Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan Kapadokyalı Rumlar, Patrikhane'nin tutumundan ve Rum-Türk çatışmasının Batı Anadolu'da yarattığı gerilimlerden olumsuz etkilendi. Kapadokya'da yaşayan bu Rumların dini ve siyasi bir otoriteden mahrum kaldığını fark eden papaz Eftim, oluşan bu boşluğu doldurmaya çalıştı. Keskin kasabesindeki cemaatinden başlayarak yeni bir organizasyon kurdu. Patrikhane ile ilişkilerini kopardı. Bkz: (Tripidi, 2019, s. 28-29).

¹⁰ Patrikhane, “*İstanbul Rum Vekilleri*” adıyla 40 kişilik bir heyet oluşturmuştur. Bu heyetin görevi, uluslararası konferanslarda İstanbul'un Yunanistan'a ilhakını savunmak, Rum topluluklarını kıskırtmak, Osmanlı egemenliğine aykırı faaliyetleri organize etmek ve Yunanistan'dan gelen emirleri uygulamaktır. Heyet, ayrıca İzmir'e gönderilerek bu propagandayı yaymayı hedeflemiştir. Bkz: (ATASE, 2009, s. 87-110).

üzere çalışmalar başlatmıştı. Vekiller, Osmanlı yönetimine düşmanca hareketlerde bulunarak uluslararası destek aramış ve Rum cemaati adına hukuka aykırı uygulamalarda bulunmuştur (ATASE, 2009, s. 86-87; Yalçın, 2008, s. 116).

The Scotsman'ın 27 Ekim 1919 tarihli haberine göre, İstanbul'daki Hristiyan liderler, Clemenceau'ya telgraf göndererek Osmanlı Hristiyanlarının zulüm ve sefaletini anlatmış, korunmaları için Osmanlı'nın stratejik bölgelerinin Müttefiklerce işgalini talep etmiştir (The Scotsman, 27.10.1919, s. 8). Bu gerilimlerin yanı sıra, Kasım 1919'da Press Association'a göre, Ekümenik Patrikhane, Mütareke sonrası Anadolu ve Trakya'da yüzlerce Rum'un öldürüldüğünü, Rumlara ait mülk, kilise, manastır ve okulların yağmalanarak milyonlarca liralık zarar oluştuğunu iddia etmiştir (Leicester Daily Mercury, 8.11.1919, s. 7; The Scotsman, 10.11.1919, s. 9).

Yine Nisan 1920'de Reuter Haber Ajansı'na göre, Rum Patrik Vekili Dorotheos, Adana ve Kilikya'da silahlı Kürt gruplarının köylere saldırarak yıkıma yol açtığını açıklamış, sekiz gün süren çatışmalardan sonra kaçabilen köylüler dışında geride kalanlar için ciddi endişelerini dile getirmiştir (Portsmouth Evening News, 15.04.1920, s. 8; The Scotsman, 16.04.1920, s. 5; Western Evening Herald, 15.04.1920, s. 1; Western Morning News, 16.04.1920, s. 5). Dorotheos'un açıklamaları, Osmanlı yönetimine karşı uluslararası kamuoyu oluşturma çabasıdır. Osmanlı'nın otorite boşluğu, etnik ve dini anlaşmazlıklar artırırken, bu tür iddialar Batı'nın dikkatini çekmeyi ve Osmanlı'yı itibarsızlaştırmayı amaçlayan bir propagandalardır. Bu doğrultuda, Dorotheos'un irredantist politikası Osmanlı Rumları içinde geniş bir kabul görmüş ve 1918 itibarıyla Yunan sınırlarının Boğaz'a kadar genişletilebileceği yönündeki beklentileri artırmıştır. Ancak, İstanbul'da etnik ilişkiler kötüleştiğinde, Patrik Germanos'un uzlaşmacı politikası bazı Rumlar tarafından daha makul bir çözüm olarak görülmeğe başlanmıştır. Azınlıkta olsalar da bazı etkili İstanbul Rumları, Fener ile Babiâli arasında uzlaşma arayışını sürdürmüştür. (Alexandris, 1992, s. 68).

Patrik Vekili seçimlerinin hemen ardından Patrikhane Konseyi, Yunan irredantizmi davasını açıkça benimsemiştir¹¹. Konsey, Osmanlı Rumlarının ulusal arzularını temsil eden İstanbul Ulusal Birlik'e (Εθνικός Συνδεσμός) liderlik yapmaya başlamıştır. Bu örgütlenme, söz konusu hedefler doğrultusunda faaliyet gösteren bir şemsiye organizasyon olarak görev yapmıştır. Ulusal Birlik, Osmanlı Rumlarının haklarını koruma ve Yunan çıkarlarını savunmayı amaçlamış, ayrılıkçı politikalarıyla Rum milliyetçi çıkarlarını savunma ve dayanışmayı teşvik etme girişimlerinde bulunmuştur (Ethnikos Syndesmos, 1920). Ekümenik Patrikhane'nin resmî yayın organı olan Ekklesiastiki Alitheia (Εκκλησιαστική Αλήθεια) yayımladığı habere göre, Vekil Patrik'in başkanlığında, iki kurul toplanmıştır (28 Kasım 1918). Bu toplantıda, Kaisaria (Kayseri) ve Filadelfiya (Alaşehir) Metropolitleri ile üyelerden Karathodoris, Papas, Adosidis ve Haralambidis'in katılımıyla bir komite oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu komite, Rumların sorunları üzerine bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiş ve bu raporun uygun bir zamanda sunulması planlanmıştır. Ayrıca, mülteciler adına toplanan bağışların yönetimi ve ödenmesiyle ilgili düzenlemelerin Konsey tarafından doğrudan yürütülmesine karar verilmiştir (Ekklesiastiki Alitheia, 17.11.1918, s. 184). Ulusal Birlik, 2 Aralık 1918'de delegasyonundan bir heyeti, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Arthur Calthorpe ile görüştürmüştür. Calthorpe, Osmanlı

¹¹ Patriklik'in, yeni kurulan "Hellas" (Yunanistan) ulusuna verdiği daha açık ve manevi destekle birlikte, özellikle 1921'de Kemal Atatürk liderliğinde laik bir Türk devletinin ortaya çıkmasıyla, Patrik'in İstanbul'daki konumu her zamankinden daha tehlikeli hale geldi (Geanakoplos, 1990, s. 24).

Hristiyanlarının taleplerine sempati göstermiş ve destekleyici bir tutum sergilemiştir (Alexandris, 1992, s. 55-56; Yalçın, 2008, s. 112).

Yine Rum Patrikhanesi bünyesinde, Patrik Vekili Dorotheos liderliğinde kurulan Mavri Mira Cemiyeti, Osmanlı vilayetlerinde çeteler oluşturmak, mitingler düzenlemek ve propaganda faaliyetleri yürütmek amacıyla faaliyet göstermiştir (ATASE, 5-0-56/21.08.1919). Patrikhane ve Yunan Konsolosluğu'nda silah ve cephane toplanması, (ATASE, 2009, s. 46) bu örgütlenmenin doğrudan çatışma hazırlıklarına destek verdiğini göstermektedir. Ayrıca, Patrikhane merkezli Rum Göçmenler Cemiyeti, "*sürgün edilen Rumları*" yeniden Anadolu'ya yerleştirme amacı gütmüş ve Yunanistan'ın desteğiyle faaliyetlerini artırmıştır (ATASE, 2009, s. 593).

Mülteciler Komisyonu, Patrikhane himayesinde Pera'daki merkezde toplanarak, mülteci ihtiyaçlarının karşılanması için dört alt komite oluşturmuştur: Yerleşim, dağıtım, yardım ve felaketlerin giderilmesi (Ekklesiastiki Alitheia, 24.11.1918, s. 189). Bu komisyon, mültecilerin durumunu organize etme ve yönetme süreçlerinde etkin bir rol oynamıştır. Dorotheos döneminde bu tür örgütlenme ve faaliyetlerin, Osmanlı Devleti'nin otoritesine karşı ciddi bir tehdit oluşturacak şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Mondros Mütarekesi öncesinde İstanbul'da, kültürel ve spor faaliyetleri amacıyla birçok Rum cemiyeti ve kulübü kurulmuştu¹². Ancak bu cemiyet ve kulüpler, zamanla ayrılıkçı faaliyetlere katılarak ve yayınlar yaparak siyasi bir kimlik kazanmıştır.

4. Dorotheos'un Uluslararası Diplomatik Girişimleri ve Patrikhane'nin Siyasi Rolü

1919 Paris Barış Konferansı, I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenin yeniden inşası sürecinde önemli bir platform olmuştur. Bu konferans, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüş sürecini tartışmaya açmış ve azınlıkların hakları ile toprak taleplerini uluslararası düzeyde gündeme getirmiştir. Özellikle Rum ve Ermeni patrikhanelerinin ortak çalışmaları, bu süreçte dikkat çeken diplomatik girişimler arasında yer almıştır. Dorotheos'un liderliğinde gerçekleşen bu faaliyetler, Paris Konferansı'nda azınlıkların haklarını savunma ve Şark Meselesi'nin çözümünü uluslararası alanda tartışma çabalarının merkezinde yer almıştır.

İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgalinden yararlanmak isteyen Rum ve Ermeni toplulukları, aralarında güç birliği oluşturmuştur (Ekklesiastiki Alitheia, 29.12.1918, s. 225). Rum Patrik Vekili Dorotheos liderliğinde bu iş birliği, siyasi ve diplomatik alanda öne çıkmıştır¹³. Bu iş birliğini koordine etmek amacıyla Ocak 1919'da Büyükkada'daki (Prinkipo) Imperial Hotel'de önemli bir toplantı düzenlenmiş ve burada uluslararası kamuoyunun desteğini kazanma yönünde stratejiler geliştirilmiştir. Aynı dönemde Londra'da bir Rum-Ermeni Komitesi kurulmuş ve bu komite, Rum ve Ermeni patrikhanelerinin diplomatik hedeflerini desteklemiştir (Alexandris, 1992, s. 57-58).

Rum Patrikhanesi ile Ermeni Patrikhanesi, Şubat 1919'da İstanbul'da hazırladıkları ortak bir bildiriye Paris Barış Konferansı temsilcilerine sunulmak üzere göndermiştir. Bu bildiride, Anadolu'daki Rum ve Ermeni nüfuslarının Türk kontrolünden tamamen özgür olması talep edilmiştir (New-York Tribune, 14.03.1919, s. 2). Dorotheos, Paris Barış Konferansı'na gönderilen heyetin başında yer almıştır. Konferans sırasında Şark Meselesini uluslararası gündeme taşımaya çalışmış ve azınlıkların haklarının korunmasına yönelik taleplerini dile getirmiştir. Dorotheos, Paris'e gitmeden önce Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos'tan doğrudan talimat

¹² İstanbul'da faaliyet gösteren Rum cemiyetleri için bkz: (Tağmat, 2020).

¹³ Rum-Ermeni iş birliği için bkz: (Güllü, 2009, s. 575-604).

almış ve Şark Meselesi'nin çözümü sağlanmadığı takdirde Ermeni birliklerinin Osmanlı'nın doğu vilayetlerini işgal etmesine izin verilmesi gerektiği önerisini gündeme taşımıştır (ATASE, 2009, s. 50).

Paris'teki faaliyetler sırasında Dorotheos'un çalışmaları, konferans delegelerinin dikkati büyük ölçüde Versailles (Versay) Antlaşması'na odaklandığından, sınırlı bir ilgi görebilmiştir (Bell, 1935, s. 1089). Ancak bu girişimler, Rum ve Ermeni topluluklarının ortak bir platformda hareket ederek uluslararası alanda dikkat çekmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Dorotheos'un Paris'teki diplomatik girişimlerinden sonra 16 Haziran 1919'da İstanbul'a dönüşü, (Yalçın, 2008, s. 110) Hristiyan toplulukları arasında bir birleşme ve dayanışma örneği olarak görülmüştür. Venizelos'un Dorotheos'u Paris'ten uğurlarken söylediği "*Yakında elinizi Ayasofya'da öpeceğim*" ifadesi, bu iş birliğine verilen önemin bir göstergesi olmuştur (Güllü, 2009, s. 589).

Civil & Military Gazette gazetesinin 27 Ocak 1920 tarihli haberine göre, uzayan ateşkes dönemi boyunca Türkiye'deki Hristiyan topluluklar, özellikle Ermeniler, giderek kötüleşen koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Gazetede yer alan bilgilere göre, Ekümenik Rum Patrikhanesi ve Ermeni Patrikhanesi, Müttefik Yüksek Komiserleri'ne başvurarak Türk hükûmetinin Hristiyan mülklerine el koymasına karşı acil önlemler alınmasını talep etmiştir. Yine gazetenin iddialarına göre, toplamda 3.000.000 £ (İngiliz sterlini) değerinde mülk yasa dışı şekilde gasp edilmiştir. Rum Patrik vekili Dorotheos ve Ermeni Patriği, bu durumu uluslararası kamuoyunun dikkatine sunarak, insani yardım ve koruma taleplerini sürdürmüşlerdir (Civil&Military Gazette 27.01.1920, s. 8).

Dorotheos, Paris Barış Konferansı sürecinde Rum ve Ermeni topluluklarının ortak taleplerini uluslararası alana taşımada önemli bir rol oynamıştır. Patrikhane liderliğindeki diplomatik girişimler, azınlıkların haklarını koruma ve uluslararası destek arayışında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak bu çabaların, dönemin büyük güçlerinin başka önceliklere odaklanması nedeniyle sınırlı bir başarı elde edebilmiştir. Ancak Patrikhane, uluslararası destek arayışını sürdürerek, bu kez Londra Konferansı'na katılmak amacıyla 28 Ocak 1921 tarihinde telgrafla resmi temsilci gönderme talebinde bulunmuştur. Ancak, Londra'daki yetkililer bu talebi reddetmiştir. Bu durumun ardından hem siyasi hem de uluslararası dengeler gözetilerek girişimden vazgeçilmiştir. Böyle bir adımın olumsuz sonuçlara ve yanlış anlamalara yol açabileceği değerlendirilmiştir. Ekümenik Patrikhane, aynı zamanda Selanik Başpiskoposluğu ve İstanbul'daki diğer Ortodoks kiliselerinden, Hristiyanlık davasına hizmet etmek amacıyla destek ve dayanışma talep etmiştir. Bu süreçte, Patrikhane'nin, Venizelos'un gerekli desteği sağlayacağına ve tarihin önemine uygun, adil bir çözüm üretmekte tereddüt etmeyeceğine olan güveni tam olmuştur (Evening Despatch, 31.01.1921, s. 1; Mouseio Benaki, 07.060).

Ekümenik Patrikhane, Londra'daki Müttefikler Konferansı'na, "*kurtarılmamış Rumların*" hak iddialarını sunmak üzere iki temsilci göndermeye karar vermiştir (The Scotsman, 7.02.1921, s. 9). İtilaf devletleri buna karşı çıksa da Dorotheos liderliğindeki patrik delegasyonu 1 Mart 1921'de Londra'ya ulaşmıştır. Delegasyonda, patrikhane danışmanları Angelos Ioannidis ve Paul Karatheodoris ile sekreter Germanos Athanasiadis yer almıştır (Alexandris, 1992, s. 67).

1439 yılında Patrik Joseph'in Floransa Konseyi'ne katılımından sonra, Patrikhane adına Batı'da doğrudan diplomatik temaslarda bulunan ilk yüksek düzey temsilci Dorotheos olmuştur. Dorotheos, Başpiskopos'tan yardım talep etmiş ve ona sürekli desteği için teşekkür etmiştir. Dorotheos, 10 Mart 1921'deki

Lambeth ziyareti sırasında, Anglikan Kilisesine mesajını iletip Canterbury Başpiskoposu'na Enkolpion'u¹⁴ sunmuştur (<https://anglicanhistory.org>; Graphic, 26.03.1921, s. 11). Bununla birlikte, Anglikan Kilisesinin arabuluculuğuyla, 11 Mart 1921'de İngiltere Kralı ile Buckingham Sarayı'nda görüşmüştür. Ayrıca Dorotheos, Lord Curzon ile özel bir görüşme yaparak Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesine karşı itirazlarını dile getirmiştir (Bell, 1935, s. 67). Ancak Patrikhane delegasyonunun yoğun diplomatik çabaları somut bir sonuç vermemiştir.

5. Yunanistan ve Ekümenik Patrikhane İlişkileri

Rum Patrikhanesi, Yunanistan'ın etkisiyle patrik seçimini bilinçli olarak geciktirerek Osmanlı hükûmetinin tepkisini çekmiştir. Seçim hazırlıkları sürerken, Balkan Savaşları sonrası Yunanistan'a katılan bölgelerin metropolitlerinin oy kullanma talebi süreci karmaşılaştırmış ve seçimleri ertelenmiştir. Patrikhane, seçimlerin gecikmesini olağanüstü koşullarla açıklamış, ancak Adliye ve Mezahib Nezareti, Yunanistan'daki metropolitlerin yalnızca gayri resmî katılabileceğini belirterek itiraz etmiştir. 26 Ocak 1919'da Meclis-i Vükelâ, seçimlerin önceki düzenlemelere uygun şekilde yapılmasına karar vermiştir (Toker, 2006, s. 200-202).

Kasım 1919'da Dorotheos'a yönelik eleştiriler artmıştı. Patriklik görevlerini yerine getirememesi ve Venizelos'a bağlılığı nedeniyle, yerine yeni bir patrik seçilmesi talepleri güçlenmişti. Patrikhane içindeki Sen/Kutsal Sinod (metropolitler) ve Cismânî (dünyevî) Meclisler, bu durumu tartışarak görüşlerini Yunan Siyasi Temsilcisi Kanellopoulos aracılığıyla Venizelos'a iletmış, ancak bir yanıt alamamıştır (ATASE, 2009, s. 114). Aynı yıl yapılan Cismânî Meclis seçimleri, Beyoğlu adayları ve Yunan bağlantılı isimler nedeniyle tartışmalara yol açmış, seçimlerin meşruiyeti ve üyelerin nitelikleri gerilim yaratmıştır (ATASE, 2009, s. 123).

Venizelos, Patrik seçimi sürecinde aktif rol oynamıştır. Bursa Metropoliti Dorotheos, Trabzon Metropoliti Hrisanthos¹⁵, Kayseri Metropoliti Manol Karavangel ve Atina Metropoliti Giritli Meletios¹⁶'un adaylığı, Yunan milliyetçiliğinin Patrikhane üzerindeki etkisini göstermiştir. Bu isimler, dini liderlikten ziyade Yunanistan'ın çıkarlarını temsil eden figürler olarak algılanmıştı. Patrikhane'deki seçim tartışmaları, siyasi ve dini çatışmaları ortaya çıkarmış, Dorotheos'un birlik çağrıları itirazlarla karşılaşmıştır. Trabzon Metropoliti Hrisanthos liderliğinde seçimler yenilenmiş ve Genel Milli Meclis kanunlara uygun yapılandırılmıştır. Ancak, Venizelos'un müdahaleleri ve Osmanlı hukuku ile çatışmalar, Patrikhane'nin otoritesini zayıflatmıştır (ATASE, 2009, s. 94-124).

Dorotheos geçici olarak patrik atanmış, ancak vekalet süresinin 10 ayı aşması muhaliflerin tepkisine yol açmıştır. Venizelos, patrik seçimini geciktirerek Atina Metropoliti Meletios'u seçtirmek istemiştir. Ancak Türkiye'deki metropolitler bu duruma karşı çıkmıştır. Yapılan toplantıda, Türkiye'deki Rumların seçimlere katılmamaları kararlaştırılmış ve bu karar vilayetlerdeki metropolitlere genelgeyle iletilmiştir. Rumların zorlanması halinde Patrikhane'ye rapor verilmesi ve hayatlarının korunacağına dair güvence sağlanması da karar altına alınmıştır (ATASE, 2009, s. 98-99). Diğer taraftan İstanbul'daki Halkçı Liberal İlkeler Grubu'nun yöneticileri 27 Ağustos 1920'de Yunan hükûmetine Memorandum sunmuştur. Patrik seçiminin, bir genel meclis toplanarak Patrikhanenin yeni idari yapısını belirleyecek bir anayasa taslağını onaylayacağı zamana

¹⁴ Enkolpion, kiliseye ait, büyük öneme sahip dini bir arma idi. Arma, Patrikhane'nin çift başlı kartalını taşıyor ve ilk olarak Patrik III. İoakim için yapılmıştı. Beş ardışık patrik tarafından kullanılmış olan bu arma, Patrikhane'nin kardeşlik duygularını ifade ediyordu. Bkz: (Bell, 1935, s. 1091).

¹⁵ Hrisanthos'un patriklik seçimindeki faaliyetleri için bkz: (Güllü, 2022, s. 253-266).

¹⁶ 1921-1923 yılları arasında İstanbul Ortodoks Kilisesi Patriği olarak görev yapan Meletios hakkında detaylı bilgi için bkz: (Güllü, 2017).

kadar ertelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, bu düzenlemeler tamamlanmadan seçimin yapılmaması gerektiğini vurgulamışlardır (Mouseio Benaki, 369.074, 7 Avgoustou 1920).

Venizelos, 14 Kasım 1920 seçimlerinde ağır bir yenilgiye uğramıştır¹⁷. Yeni hükûmetin kurulmasıyla birlikte politikalar değişikliğe uğramış olsa da Venizelos yanlısı olan Dorotheos, patrik vekilliği görevini sürdürmeye devam etmiştir (Güllü, 2017, s. 88). Dorotheos'un Venizelos'un düşüşünden sonra da ona bağlılığı devam etmiştir. Aynı şekilde 22 Kasım 1920'de İstanbul'daki Rumlar adına Venizelos'a sunulan bir manifesto, yenilgisine rağmen ona duyulan sadakati göstermektedir. Manifestoda, Venizelos "*Özgür Yunanistan'ın kurucusu, kutsal Konstantinopolis'in ve tüm Helen topraklarının manevi lideri*" olarak selamlanmış, Helenizm'e katkıları ve liderlik rolüne duyulan güven övgüyle vurgulanmıştır (Mouseio Benaki, 315.55, 22). Bu doğrultuda, Dorotheos'un Helenizm ve Patrikhane arasındaki bağı pekiştiren liderlik rolü, yalnızca Osmanlı topraklarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Yunanistan ile olan ilişkilerinde de kendini göstermiştir.

Buna ek olarak, Dorotheos'un Atina ziyareti, Patrikhane'nin Helen halkı ve Kilisesi içindeki konumunu güçlendiren bir gelişme olmuştur. Yunanistan Kilisesi'nin Kutsal Sinodu'nun resmi yayın organı olan Ekklesiastikos Kiriks (Εκκλησιαστικός Κήρυξ), Patrik Vekili (Τοποτηρητής) Dorotheos'un Atina'daki görevi ve konaklamasıyla ilgili ayrıntıları aktarmaktadır (1919)¹⁸. Yayında, Ekümenik Taht Vekili'nin Atina ziyareti, Helen halkı ve Kilisesi için tarihsel ve manevi açıdan önemli bir olay olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda bu ziyaret, Büyük Kilisenin (Ekümenik Kilise) Helenizmin ulusal ve ruhani değerlerine olan önemini açıkça göstermektedir. Yine Ekklesiastikos Kiriks'e göre Ekümenik Patrikhane, Helen halkının özgürlük mücadelelerine destek sunarak, Hristiyan inancını ve Helen değerlerini ulusal bir birlik ve dayanışma aracı olarak kullanmıştır. Bu süreçte, Patrikhane'nin, Osmanlı topraklarındaki farklı gruplar arasında ayrılıkçı bir ideolojiyi teşvik ettiği görülmektedir. Helenizmin dini ve ulusal bir sembol olarak yüceltilmesi, Osmanlı Devleti'nin milli otoritesi açısından önemli bir sorun teşkil etmiştir.

Yunan hükûmetinin, özellikle Başbakan Venizelos liderliğinde Patrikhane'ye verdiği destek, bu iş birliğinin dini boyutun ötesine geçtiğini göstermektedir. Patrikhane'nin, uluslararası kamuoyunda Helenizmin yayılması için gösterdiği çabalar, Osmanlı Devleti'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Patrikhane'nin Osmanlı tebaası olmaktan çıktığını ilan etmesi, Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin ardından Atina'ya gitmesi ve burada yaptığı konuşmalarda Helenizm vurgusu yaparak Yunanistan'ı "*anavatan*" olarak nitelendirmesi, Osmanlı'dan tam anlamıyla bir kopuş yaşandığını ortaya koymaktadır.

Osmanlı yönetiminden uzaklaşan Patrikhane, mali ihtiyaçlarının devamının temini için Yunanistan ile daha yakın ilişkiler kurmuş ve finansal destek arayışına girmiştir. Bunun yanı sıra, Ağustos 1919'da Patrik Vekili Dorotheos'un liderliğinde, kilisenin mali ihtiyaçlarının karşılanması ve faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için Patrikhane ile Yunan hükûmeti arasında bir iş birliği süreci yürütülmüştür (Mouseio Benaki, 22.58). Ekümenik Patrikhane, Yunan hükûmetine sunduğu mektupta, mali zorluklar nedeniyle kilise maaşları ve sosyal işlevlerin devamının tehlikeye girdiğini belirtmiştir. Patrikhane, bu durumun Ortodoks Kilisesinin uluslararası itibarı ile sosyal, kültürel ve eğitimsel hizmetlerini olumsuz etkilediğini vurgulayarak, Yunan hükûmetinden

¹⁷ I Kathimerini, 01.11.1920; Bu yenilgi, savaştan yorulmuş ve Venizelos'un İtilaf Devletleri'ne yakın politikalarının sonucunda dayatılan egemenlik ihlallerine tepki gösteren seçmenlerden kaynaklanmıştır. Anti-Venizelistler 260 sandalye kazanırken, Venizelos'un destekçileri yalnızca 110 sandalyeyle sınırlı kalmıştır. Venizelos'un bu kaybını, tartışmalı bir plebisit sonrasında ve İngiltere ile Fransa'nın itirazlarına rağmen Kral Konstantin'in yeniden tahta çıkması izlemiştir. Bkz: (Clogg, 1987, s. 8; Clogg, 1997, s. 130; Gerasimos, 1977, s. 137).

¹⁸ Yayını aktaran için bkz: (Ekklesiastiki Alitheia, 29.06.1919, s. 133-135).

düzenli yapılan yardımının iki katına çıkarılmasını talep etmiştir (Elliniko Logotechniko kai Istoriko Archeio, 02.201-1). Venizelos, emirlerini uygulamak için Patrik Vekiline aylık ödenekten ayrı olarak 6000 sarı lira göndermişti (ATASE, 2009, s. 95).

Diğer taraftan Yunanistan'ın Patrikhane'ye gönderdiği paranın yeterli olmadığı aynı zamanda İtilaf devletlerinde de para beklentisi olduğunu görmekteyiz. Ancak Kasım 1919'da İtilaf devletlerinden bağış beklentisi sona eren Dorotheos, Robeck'e yazdığı mektupta 1.000.000 pound borç talebini yinelemiştir. Bu borcun ileride Osmanlı hükûmetinden tazminat olarak tahsil edilebileceğini belirten Dorotheos, kilisenin mali bağımsızlığı için uluslararası destek arayışını sürdürmüştür. Bu durum, Patrikhane'nin mali sürdürülebilirliği sağlamak için diplomatik ve siyasi kaynaklara başvurduğunu göstermektedir (Bozkurt, 2014, s. 234.).

6. Lambeth Konferansı ve Kiliseler Arası İş Birliği

Dorotheos, Anglikan Kilisesi ile ilişkilerini güçlendirme amacıyla 1919'da kiliselerin birliğini teşvik eden bir genelge yayımlamış ve Anglikan Kilisesinin desteğini istemiştir. 28 Mayıs 1919'da Canterbury Başpiskoposu'na yazdığı mektupta, Sultan'ın İstanbul'da kalmasını "*Tanrı ve insanlık önünde bir suç*" olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda İstanbul'un Türklerden alınması ile Ayasofya'nın restorasyonunu talep etmiştir (Ekklesiastiki Alitheia, 18.01.1920, s. 15). Canterbury Başpiskoposu, İngiltere hükûmetine başvurduklarını ve İngiltere Kilisesinin bu konuda çabalarını sürdüreceğini belirtmiştir (The Scotsman, 03.03.1920, s. 9). Fransızların Türk yönetimini destekleme eğilimine karşı 1920 yılında, İstanbul'un Hristiyan kontrolünde kalması için yoğun diplomatik çabalar göstermiştir (Alexandris, 1992, s. 61-62; Bell, 1935, s. 1089).

Paris Barış Konferansı sırasında, Dorotheos Hristiyan kiliseleri arasında iş birliği sağlamak için de çalışmalarını sürdürmüştür. 27 Temmuz 1919'da Great Falls Daily Tribune'de mezhepler arası rekabet yerine Hristiyan olmayanlara İncil'in mesajını ulaştırma ve misyoner alanlarının paylaşımı gerektiğini vurgulamıştır. Anglikan ve Episkopal kiliselerle olumlu ilişkiler kurmuştur. Ancak Katolik Kilisesinin mesafeli duruşundan üzüntü duyduğunu belirtmiştir (Great Falls Daily Tribune 27.07.1919, s. 20). Aynı yıl içerisinde Ekümenik Patrikhane ile Sırp Özel Heyeti, Sırbistan'a ilhak edilen bölgelerdeki piskoposlukların devri konusunda bir anlaşmaya varmıştır. Patrikhane, Üsküp, Debre, Manastır, Priştine, Raška, Peç Piskoposluğu ile Bosna-Hersek ve Voyvodina'nın bazı bölgelerinin devrini kabul etmiştir. Bu düzenleme, Balkan Savaşları sonrası dini statüyü yeniden yapılandırma amacı taşımaktadır (Wesminster Gazette, 03.12.1919, s. 3)¹⁹.

Ocak 1920'de Ekümenik Patrikhane tarafından yayımlanan genelge, kiliseler arasındaki güvensizlik ve kini aşma, sevgi ve ortaklık çağrısında bulunmuştur. Genelge, İsveç Lutherci Kilisesi ile ilişkilerin başlatılması ve ABD Episkopal Kilisesi temsilcilerinin Patrikhane'yi ziyaretlerini önemli bir bağlamda değerlendirilmiştir (The Orthodox Church in the Ecumenical Movement: Documents and Statements 1902-1975, 1978, s. 40). Kiliseler arası temsilci değişimi, pan-Hristiyan konferanslar, öğrenci değişimi ve karma evliliklerin çözümü gibi ortak çalışmalar önerilmiştir. Ayrıca, savaş sonrası ahlaki bozulmaların Hristiyan

¹⁹ 1880 ve 1904 yıllarında Avusturya-Macaristan ile Ekümenik Patrikhane arasında yapılan anlaşmalarda, Konstantinopolis Patriği, "*Bosna-Hersek Kilisesinin Yüce Ruhani Lideri*" olarak açıkça tanınmıştır. 10 Ağustos 1920'de Yunanistan ve İtalya arasında On İki Ada'nın statüsüyle ilgili yapılan ancak uygulanamayan bir antlaşmada, Rodos'taki Ortodoks kiliseleri ve dini kuruluşların İtalyan egemenliği altında kalmakla birlikte Ekümenik Patrikhane'nin yetkisi altında olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, 29 Temmuz 1919'da Eleftherios Venizelos ve Tommaso Tittoni arasında yapılan antlaşmada, Rodos Metropoliti'nin Ekümenik Patrikhane tarafından seçileceği ifade edilmiştir. Bu antlaşmalar, Ekümenik Patrikhane'nin uluslararası alandaki dini liderlik rolünü vurgulamaktadır. Bkz: (Spatharis, 1958, s. 10-11).

yaşamını tehdit ettiği belirtilerek iş birliğinin zorunluluğu ifade edilmiştir (The Orthodox Church in the Ecumenical Movement, 1978, s. 40-43).

1920’de Canterbury Başpiskoposu, Ekümenik Patrikhane’ye bir mektup göndererek Kutsal Sinod temsilcilerinden birini, Lambeth Konferansı²⁰’na davet etmiştir (Sheffield Independent, 13.05.1920, s. 4)²¹. Anglikan Kilisesinin Doğu Hristiyanlarına mesajı, Kutsal Sinod’da değerlendirilip Rum Ortodoks kiliselerinde okunmuştur (21.03.1920) (Evening Mail, 22.03.1920, s. 2). Bu çerçevede, 3 Temmuz 1920’de Canterbury Katedrali’nde gerçekleştirilen konferansa toplam 276 piskopos katılmıştır. Söz konusu toplantı, Anglikan cemaatine mensup önde gelen kişilerle bir araya gelerek, Doğu Kiliseleri²² ile yeniden birleşme olasılığını değerlendirmek amacıyla düzenlenmiştir (Sheffield Independent, 13.04.1920, s. 4)²³.

Konferansta teolojik tartışmalar ve sosyal reformlar ele alınmıştır. İstanbul Ekümenik Patrikhanesi’ni temsil eden Dedeagaç Metropolitisi Reverend Philaretos, Metropolit Meletios ve Başpiskopos Callinicos, toplantıda yer almıştır (Hampshire Advertiser, 10.07.1920, s. 10; Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 08.07.1920, s. 8). 1920 Lambeth Konferansı’nın 19. kararı, Doğu Kiliseleri Komitesi’nin kurulmasını memnuniyetle karşılayarak, İstanbul ve Atina’daki komitelerle iş birliğinin birleşme çabalarını destekleyeceğini belirtmiştir (Conference of Bishops of the Anglican Communion, 1920, s. 32; The Lambeth Conference Resolutions Archive, 2005, s. 9).

Lambeth Konferansı’na ilk kez katılan Ortodoks Piskopos, Bursa Metropolitisi²⁴ Dorotheos, Birleşme Komitesi ile görüşmeler yapmıştır. Ancak, resmi oturumlara katılmamıştır. Dorotheos, nazik tavırları ve ince mizah anlayışıyla tarihin sert yüzüne dikkat çekmiştir. Patriklerin geçmişte Sadrazam’ı ziyaret ettiklerinde diz çökerek, yerde sürünerek ve köpek gibi yalvarmak zorunda kaldıklarını hatırlatarak bu durumu vurgulamıştır. Veda sırasında Canterbury Başpiskoposu ile dostane bir konuşma gerçekleştirmiştir (Bell, 1935, s. 1010). Öte yandan 1920 yılında İstanbul Kilisesi, Mesih’in tüm Kiliselerini kapsayan ünlü Sinodal yayımlamış ve Ekümenik Hareket’e aktif katılım sağlamıştır²⁵.

²⁰ Lambeth Konferansı, 1920 yılında gerçekleşmiş olan ve Anglikan Kilisesi tarafından düzenlenen önemli bir toplantıdır. Konferansta, Kutsal Yazıların birlik için temel dayanak olması gerektiği vurgulanmıştır. Bkz: (The Orthodox Church in the Ecumenical Movement, 1978, s. 151).

²¹ 4 Mart 1920 tarihli Randall Cantuar’ın mektubu için bkz: (Ekklesiastiki Alitheia, 21.03.1920, s. 86).

²² Doğu Kiliseleri denildiğinde, asırlardır Batı Hristiyanlığının dışında kalan, Roma Kilisesinden farklı litürjik kuralları uygulayan Kuzeydoğu Afrika, Batı Avrupa ve Ön Asya Hristiyanları kastedilmektedir. Bkz: (Harman, 2002, s. 189-190).

²³ 3 Temmuz 1920’de Canterbury Katedrali’nde başlayan Lambeth Konferansı, Anglikan ve Ortodoks kiliseleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsat sundu. Konferansa, Avustralya Başpiskoposu, Çin Piskoposu ve Ekümenik Patrikhane temsilcilerinin yanı sıra Yeni Zelanda, Orta Afrika, Güney Amerika, Batı Hint Adaları, Güney Afrika, Kanada ve ABD’den delegeler katıldı. Bkz: (Bell, 1935, s. 1104; Faversham Times and Mercury and North-East Kent Journal, 5.06.1920, s. 3).

²⁴ Eserde Dorotheos, Dimetoka metropoliti olarak verilmiştir. Bkz: (Bell, 1935, s. 1010).

²⁵ Konstantinopolis (İstanbul) Patrikhanesi konferanslarda her zaman temsil edilmiştir. Başından beri, Ekümenik Hareket’e tam katılım politikasını kesin bir şekilde desteklemiştir. Ocak 1920’de Patrikhane, ‘*Mesih’in tüm Kiliselerine, her nerede olurlarsa olsunlar*’ başlıklı ünlü bir mektup yayımlayarak ayrı düşmüş Hristiyan toplulukları arasında daha yakın bir iş birliğini teşvik etmiştir. Milletler Cemiyeti’nin yeni kurulduğu dönemde Kiliselerin bir ittifakını önermiştir; bu mektuptaki pek çok düşünce, Ekümenik Hareket’teki sonraki gelişmelerin habercisidir. Ancak İstanbul, 1920’deki ilkelere sarsılmaz bir şekilde bağlı kalmışken, diğer Kiliseler daha çekimser davranmıştır. Bkz: (Ware, 1987, s. 331).

Ortodoks kiliselerinin Ekümenik harekete ve Dünya Kiliseler Konseyi’nin hayatına katılımı, 1920’de Kiliseler Birliği (koinonia) öneren Ekümenik Patrikhane’nin ünlü Ansiklopedisi’nde ifade edilen ruhla olmuştur ve bu hareket, o zaman yeni kurulan Milletler Cemiyeti’ni örnek almıştır (The Orthodox Church in the Ecumenical Movement: Documents and Statements 1902-1975, 1978, s. 9).

Ayrıca Dorotheos, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek için insani yardım girişimlerini desteklemiştir. Nitekim 8 Aralık 1919'da Masumlar Günü (Holy Innocents' Day), Canterbury ve York Başpiskoposları tarafından Avrupa ve Anadolu'daki açlık çeken çocuklar için dua ve bağış günü olarak ilan edilmiştir. Dorotheos, bu girişimi desteklemiş, benzer bir çağrı yapacağını belirtmiştir. (Evening Mail, 24.11.1919, s. 3; Lancashire Evening Post, 27.12.1919, s. 2; Leicester Daily Post, 27.12.1919, s. 1; Pall Mall Gazette, 25.11.1919, s. 5; Western Evening Herald, 24.11.1919, s. 3; Western Morning News, 27.12.1919, s. 8).

7. Ekümenik Patrik Vekili Dorotheos Mammelis'in Ölümü

Mart 1921'de Londra Konferansı'na giden Patrik Vekili Dorotheos, yolculuk sırasında soğuk algınlığına yakalanmıştır. Bu rahatsızlık bronşite dönüşerek sağlık durumunu ciddi şekilde etkilemiştir (Langport&Somerton Herald, 26.03.1921, s. 3). Dorotheos, 18 Mart'ta, Londra Ritz Otel'de akut bronşitin tetiklediği kalp yetmezliği sonucu 61 yaşında hayatını kaybetmiştir (Bell, 1935, s. 8).

Dorotheos'un naaşı, 19 Mart'ta Londra'nın Bayswater bölgesindeki Saint Sophia Katedrali'ne (Yunan Ortodoks Kilisesi) nakledilmiştir. Cenaze törenini, Londra, Manchester, Liverpool, Cardiff ve Paris'teki Yunan kiliselerini temsil eden Başrahip yönetmiştir. Törene; Londra Başpiskoposu, Londra Piskoposu, Aziz Paul Katedrali'nin Piskoposu, Birleşik Krallık Kralı V. George adına Lord Stanmore, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı adına Lord Curzon (George Nathaniel Curzon) ve Bay Lepper katılmıştır (Sheffield Daily Telegraph, 23.03.1921, s. 4; Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 23.03.1921, s. 6). Anma ayini ise Londra'nın ünlü kiliselerinden St. Martin-in-the-Fields Kilisesinde yapılmıştır. Burada, Kral'ı Lord Annan temsil ederken, Earl Brownlow tarafından düzenlenen anma ayininde ise Kral adına Sir Edward Wallington hazır bulunmuştur. (The Scotsman, 23.03.1921, s. 8).

Dorotheos'un cenazesi, İstanbul'a nakledilmek üzere önce İngiliz savaş gemisiyle Marsilya'ya, ardından Yunan savaş gemisiyle İstanbul'a götürülmüş ve Balıklı Rum Mezarlığı'na defnedilmiştir (Güllü, 2017, s. 75). Bu süreçte, İtilaf devletleri temsilcileri, İstanbul'da gerçekleştirilecek cenaze töreninde olayların çıkmasından endişe duyarak sıkı güvenlik önlemleri almıştır. Törende İngiltere'yi Yüksek Komiser Horace Rumbold temsil etmiştir. Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri ise törene şahsen katılmamış, temsilcileri aracılığıyla diplomatik temsili sağlamayı tercih etmişlerdir (Bozkurt, 2014, s. 190).

Graphic gazetesinin 26 Mart 1921 tarihli haberine göre, Dorotheos'un ölümüne, Anadolu'daki Rumlara yönelik bir katliamı bildiren bir telgrafın etkisinin büyük olduğu iddia edilmiştir. Telgrafta, Çatalca Başpiskoposu'nun annesinin de kurbanlardan biri olduğu belirtilmiş; bu haberin Dorotheos'un ruhsal yükünü artırarak sağlığını kötüleştirdiği ve ölüm sürecini hızlandırdığı öne sürülmüştür. Ancak söz konusu katliam iddiasına dair somut bir kanıt bulunmamaktadır. Bu tür haberlerin, dönemin koşullarında siyasi propaganda amacıyla çıkarıldığı anlaşılmaktadır. (Graphic, 26.03.1921, s. 11). Dorotheos'un ölümü, Anadolu'da yaşanan olayları Rum propagandasıyla uluslararası platformlara taşıma aracı olarak kullanılmıştır. Bu durum, Batı'nın Türkler aleyhindeki tutumunu pekiştirmek için sıkça gündeme getirilmiştir.

Diğer yandan, Dorotheos'un ölümünde yanında bulunan Ulusal Kilise üyeleri, sağlığının *"ağır bir yüke direnmek için yeterince güçlü olmadığını"* ifade etmiştir. Bunun üzerine, Westminster Abbey Dekanı'nın talebiyle cemaat, Doğu Kilisesinin büyük kaybı için dua ederek taziyelerini dile getirmiştir (The Scotsman, 21.03.1921, s. 7). Bununla birlikte, Dorotheos'un ani ölümü, kilise çevrelerinde ve uluslararası platformda

büyük yankı uyandırmıştır. Bu gelişme, Anglikan ve Doğu Ortodoks Kiliseleri arasında geçici bir yakınlaşmaya sebep olmuş ancak bu yakınlaşma uzun vadede kalıcı bir etkiye dönüşmemiştir.

Bu gelişmelerin ardından 19 Mart 1921’de Kayseri Metropoliti Nikolaos, Ekümenik Patrikhane’nin vekil patriği olarak seçilmiştir (Benlisoy ve Macar, 1996, s. 47; Macar, 2003, s. 77). Bu seçimin ardından 19 Kasım/2 Aralık 1921’de Patrik Vekili Nikolaos’un daveti (Ekklesiastiki Alitheia, 20.11.1921, s. 368) üzerine 25 Kasım/8 Aralık tarihinde patriklik seçimine katılım sağlanmıştır. Seçim sonucunda, Atina eski Metropoliti Meletios Ekümenik Patrik olarak seçilmiş ve kabulü telgrafla bildirilmiştir. Böylece İstanbul Rum Patrikhanesi’nde Venizelist dönem devam etmiştir. Venizelist görüşleriyle tanınan Meletios’un seçimi, özellikle İstanbul Rum cemaati tarafından desteklenmiştir²⁶. Ancak Atina’daki anti-Venizelist çevreler, yedi piskoposun çekilmesini²⁷ gerekçe göstererek seçim sonuçlarının meşruiyetine itiraz etmiş ve patriklik seçimini tartışmalı bir hale getirmiştir (Bell, 1935, s. 1092).

Sonuç

Çalışmanın bulguları, Dorotheos’un patrik vekilliği sürecinde izlediği politikaların yalnızca dini bir yönetim meselesi olmadığını, Patrikhane’yi Osmanlı karşıtı bir siyasi yapıya dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Venizelist ideolojiyi benimsemesi, Patrikhane’nin Osmanlı yönetimiyle bağlarını koparma sürecini hızlandırmış ve bu doğrultuda çeşitli siyasi ve diplomatik girişimlerde bulunmasına yol açmıştır. İstanbul Ulusal Birliği, Osmanlı Rumlarının siyasi örgütlenmesinde ve ayrılıkçı politikaların yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim, Mart 1919’da Dorotheos, yayımladığı bir beyanname ile Osmanlı tebaası olmadığını ve Osmanlı Devleti ile tüm bağlarını kestiğini resmen ilan etmiştir. Seçim boykotu ve “*Patrikhane Pasaportu*” gibi adımlar, bu kopuş sürecini resmileştiren bilinçli hamleler olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte, Rum toplumu içinde Osmanlı’ya bağlı kalmak isteyenler ile Venizelistler arasında derin ayrışmalar yaşanmıştır.

Dorotheos’un İstanbul’un Osmanlı yönetiminden alınması için İtilaf Devletleri ile diplomatik temaslarda bulunması, Osmanlı egemenliğine doğrudan bir müdahale girişimidir. Ayrıca, Ayasofya’nın Rum Ortodoks Kilisesine devredilmesi için Batılı güçlerle temas kurması, Patrikhane’nin dini kimliği üzerinden uluslararası desteği harekete geçirme çabasını göstermektedir. Aynı zamanda Ekümenik Patrikhane’nin Paris Barış Konferansı ve Londra Konferansı sürecinde yürüttüğü diplomatik çabalar, Osmanlı’dan ayrılma hedefi doğrultusunda önemli bir hamle olsa da beklenen uluslararası desteği sağlayamamıştır. Osmanlı’nın gayrimüslim politikalarını uluslararası kamuoyuna taşıma girişimleri, Rum ve Ermeni patrikhanelerinin iş birliğine rağmen somut bir diplomatik kazanıma dönüşmemiştir. Bu durum, dönemin büyük güçlerinin siyasi önceliklerinin, bölgesel taleplerin önüne geçtiğini bir kez daha kanıtlamıştır.

²⁶ 25 Kasım, Büyük Şehit Aziz Katerina’nın bayram günü, aylardır süren ortak görüş birliği ve mutabakat ile bir Patrik seçimi günü olarak tarihe geçti. Üç yılı aşkın bir süredir Ekümenik Taht’ın boşluğundan sonra, Tanrı’nın lütfuyla, Meletios IV’ü, Atinalı ve Girit kökenli, otorite sahibi ve lider olarak Patrik olarak sahip olduk. Bkz: (Ekklesiastiki Aletheia, 27.11.1921, s. 373).

²⁷ Bu seçimde toplam 104 delegenin katılımı öngörülmüştür: 13 piskopos, iki Meclis’ten 8 danışman, 44 Episkopos temsilcisi, 12 temsilci yardımcı ve 27 laik temsilci. Ancak, bu listede yer alan diğer başpiskoposlar ve yetkililer, Yunan hükûmeti ile olan yakın bağları nedeniyle seçimlere katılmamışlardır.

Yeni Yunanistan’ın Helen kökenli halklarının etkisi altındaki bu gelişmeler, seçim sürecini daha da kamaşıklaştırmış ve önemli bir gerilim yaratmıştır. Dahası, bu durum, seçim sürecinde yer alan 7 bölgedeki yetkililer ve laik temsilciler için ek zorluklar yaratmıştır.

Bkz: (Ekklesiastiki Aletheia, 27.11.1921, s. 370).

Çalışmanın önemli bulgularından biri, Dorotheos'un Atina'da devlet töreniyle karşılanmasıdır. Helenizmi dini bir misyon olarak tanımlayan söylemleri, Patrikhane'nin sadece bir dini kurum olmadığını göstermektedir. Bu durum, Patrikhane'nin Yunan ulusal kimliğinin ayrılmaz bir parçasına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, Osmanlı'dan bağımsızlık kazanma sürecinde Yunanistan ve Batılı devletlerden sağlanan finansal desteklerin belirleyici bir rol oynadığı da çalışmada vurgulanan bir diğer önemli bulgudur. Bu bağlamda, Dorotheos'un vekil olarak atanmasına rağmen patriklik yetkilerini uzun süre kullanması, Patrikhane'nin iç yapısında alışılmışın dışında bir durum yaratmıştır. Bununla birlikte, Lambeth Konferansı ve Anglikan Kilisesi ile geliştirilen ilişkiler, Patrikhane'nin Osmanlı karşıtı uluslararası ittifaklar oluşturma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, 1439'da Patrik Joseph'in Floransa Konseyi'ne katılmasından sonra Batı'ya giden ilk İstanbul Patrikhanesi temsilcisinin Dorotheos olduğunu ortaya koymaktadır. Ziyareti, sadece Osmanlı karşıtı bir tutum sergilemekle kalmamış, aynı zamanda Patrikhane'yi Batı dünyasıyla bütünleştirme amacını da taşımıştır. Ayrıca, Avrupa'da ölmesi ve cenazesinin uluslararası bir mesele haline gelmesi, onun dini kimliğinin ötesinde siyasi bir figür olarak da algılandığını kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, Dorotheos'un sadece dini bir otoriteyi yönetmekle kalmayıp, Patrikhane'yi uluslararası siyasetin etkin bir unsuru haline getirdiği ortaya çıkmaktadır. Batı ile kurduğu ilişkiler, Osmanlı'ya muhalefeti Patrikhane'nin Osmanlı'dan kopuş sürecini hızlandırmış ve Meletios'un politikalarına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Patrikhane'nin uluslararası siyasetteki rolünün yalnızca dini bir misyonla sınırlı kalmadığı, büyük güçlerle yürütülen siyasi ve ekonomik ilişkiler doğrultusunda şekillendiği anlaşılmaktadır. Çalışma, bu yönüyle literatüre önemli katkılar sağlamaktadır.

Kaynakça

- [1] Ahmad, Feroz (1999), İttihat ve Terakki 1908-1914, (Çev. N. Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- [2] Alexandris, Alexis (1992), The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Centre for Asia Minor Studies, Athens.
- [3] Atalay, Bülent (2001), Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923), TATAV, İstanbul.
- [4] ATASE, Atatürk Koleksiyonu (1905-1980), 5-0-56.
- [5] Augustinos, Gerasimos (1977), Consciousness and History: Nationalist Critics of Greek Society, 1897-1914, Columbia University Press.
- [6] Aydın, M. Akif (1998), "Hukuk-ı Aile Karamamesi", DİA, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- [7] Bell, G. K. A. (1935), Randall Davidson: Archbishop of Canterbury, V. II, Oxford University Press, London.
- [8] Benlisoy, Yorgo ve Macar, Elçin (1996), Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- [9] Birinci, Ali (1990), Hürriyet ve İtilâf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- [10] Birmingham Daily Post, 24 July, 1914.
- [11] BOA, BEO, 4540/340460.
- [12] BOA, BEO, 4553/341420.
- [13] BOA, DH.EUM.EMN, 87/28.
- [14] BOA, DH.KMS, 49/60.
- [15] BOA, DH.ŞFR, 429/107.
- [16] BOA, DH.ŞFR, 430/34.
- [17] BOA, HR.SYS, 1772/49.
- [18] BOA, İ.DUİT, 135/57.
- [19] BOA, MV, 249/211.
- [20] Bozkurt, Abdurrahman (2014), İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- [21] Bozkurt, Gülnihal (1989), Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [22] Civil&Military Gazette (Lahore), 27 January 1920.
- [23] Clogg, Richard (1987), Parties and Elections in Greece The Search for Legitimacy, Duke University Press, London.
- [24] Clogg, Richard (1997), Modern Yunanistan Tarihi, (Çev. D. Şendil), İletişim Yayınları, İstanbul.
- [25] Conference of Bishops of the Anglican Communion (1920), Encyclical Letter From The Bishops, With The Resolutions and Reports: Conference of Bishops of the Anglican Communion, Holden at Lambeth Palace, July 5 to August 7 1920, Society for Promoting Christian Knowledge, The Macmillan Company, London& New York.
- [26] Çavdar, Tevfik (1991), İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul.

- [27] Çetinkaya, Y. Doğan (2010), *Muslim Merchants and Working-Class in Action: Nationalism, Social Mobilization and Boycott Movement in the Ottoman Empire 1908-1914*, Universiteit Leiden. (PhD diss).
- [28] *Ecumenical Patriarchate* (1920), *The Black Book of the Sufferings of the Greek People in Turkey from the Armistice to the End of 1920*, Press of the Patriarchate, Constantinople.
- [29] *Ekklesiastiki Alitheia*, 17 Noemvriou 1918; *Ekklesiastiki Alitheia*, 24 Noemvriou 1918; *Ekklesiastiki Alitheia*, 29 Dekemvriou 1918; *Ekklesiastiki Alitheia*, 29 Iuniou 1919; *Ekklesiastiki Alitheia*, 18 Ianuariou 1920; *Ekklesiastiki Alitheia*, 21 Martiou 1920; *Ekklesiastiki Alitheia*, 20 Noemvriou 1921; *Ekklesiastiki Alitheia*, 27 Noemvriou 1921).
- [30] *Elliniko Logotechniko kai Istoriko Archeio*, *Archeio Eleftheriou Venizelou*, 02.201-1.
- [31] Ercan, Hikmet Yavuz (1967), “Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, (411-439).
- [32] Erdal, İbrahim (2005), “Türk Basınına Göre; Ortodoks Türklerin Milli Mücadeledeki Tutumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 9, S. 35-36, Mayıs-Kasım, (333-343).
- [33] *Ethnikos Syndesmos En Konstantinoupolei Ekthesis Ton Pepragmenon Kata To Etos 1919-20* (1920), Typois A. Koromila, Konstantinoupoli.
- [34] *Evening Despatch*, 31 Jaunary 1921.
- [35] *Evening Mail*, 22 March 1920; 24 November 1919.
- [36] *Faversham Times and Mercury and North-East Kent Journal*, 5 June 1920.
- [37] Geanakoplos, Deno J. (1990), *A Short History of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople (330-1990): “First Among Equals” in the Eastern Orthodox Church*, Holy Cross Orthodox Press.
- [38] *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)* (2009), *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri*, C. I, (1918-1922), Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- [39] *Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı* (2019), *İstanbul’un İtilaf Devletleri Tarafından İşgali*, C. I, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 144, Ocak, (61-63).
- [40] *Genika Archeia tou Kratous*, *Archeio Mitropolitou Eleftheroupoleos Sofroniou*, K85a-e.
- [41] *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis* (1885), A Léopold Favre, Niort.
- [42] *Graphic*, 26 March 1921.
- [43] *Great Falls Daily Tribune*, 27 July 1919.
- [44] *Greek Patriarchate* (1919), *Persecution of the Greeks in Turkey, 1914-1918*, Constantinople.
- [45] Güllü, Ramazan Erhan (2009), “Mondros Mütarekesi’nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 25, S. 75, Kasım. (575-604)
- [46] Güllü, Ramazan Erhan (2017), *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [47] Güllü, Ramazan Erhan (2018), *Gayri Müslimlerin Yönetimi, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [48] Güllü, Ramazan Erhan (2022), “Milli Mücadele Sırasında İstanbul Rum Patrikhanesi ile Trabzon Metropolitliği Arasındaki İlişkiler”, *Journal of Universal History Studies*, C. 5, S. 2, Aralık, (253-266).
- [49] Halıcı, Şaduman (2016), “Osmanlı Basınına Yansıyan Şekliyle 1914 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Ermeniler”, *Tarih Dergisi*, S. 62, 2015/2, (127-180).

- [50] Hampshire Advertiser, 10 July 1920.
- [51] Harman, Ömer Faruk (2002), “Günümüzde Ortodoks Hristiyanlık”, Dinler Tarihi Araştırmaları-III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara.
- [52] Hocaoglu, Baran (2010), II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri, 1908-1913, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [53] https://anglicanhhistory.org/orthodoxy/historical_record1921.html (Erişim Tarihi: 22.12.2024)
- [54] <https://www.orthodoxhistory.org/2019/10/03/the-history-of-the-patriarchate-of-constantinople-1830-1923/> (Erişim Tarihi: 20.12.2024)
- [55] I Kathimerini, 1 Noemvriou 1920.
- [56] İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920, (2010) (Yay. Haz. Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- [57] Jaeschke, Gotthard (2001), Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri I, (Çev. C. Köprülü), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- [58] Karaca, Erdem (2014), “1914 Seçimleri Sürecinde İttihat ve Terakki Partisi’nin Ermenilerle Uzlaşma Çabalarının Osmanlı Basınına Yansımaları”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 19, (77-104).
- [59] Karacakaya, Recep (2013), “Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler (1908-1914)”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, S. 3, (127-142).
- [60] Karpat, Kemal H. (2003), Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri, (Çev. B. Tımanacı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [61] Kerimoğlu, Hasan Taner (2012), İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914, Libra Kitap, İstanbul.
- [62] Kumaz, Şefika (1991), Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- [63] Lancashire Evening Post, 27 December 1919.
- [64] Langport&Somerton Herald, 26 March 1921.
- [65] Leicester Daily Mercury, 8 November 1919; 27 December 1919.
- [66] Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar – Belgeler, Birinci Takım, C. I, Kitap I, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları), (2001) (Çev. S. L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [67] Macar, Elçin (2003), Cumhuriyet Döneminde Rum Patrikhanesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [68] Mardin, Şerif (1988), “Adem-i Merkeziyet”, İslam Ansiklopedisi, C. 1 İstanbul.
- [69] Mouseio Benaki, Archeio Anastasiou Keramevkidi, 07.060.
- [70] Mouseio Benaki, Archeio Eleftheriou Venizelou, 22.58.
- [71] Mouseio Benaki, Archeio Eleftheriou Venizelou, 315.55.
- [72] Mouseio Benaki, Archeio Eleftheriou Venizelou, 369.074.
- [73] New-York Tribune, 14 March 1919.
- [74] Oran, Baskın (2018), Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- [75] Ortaylı, İlber (2007), Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [76] Ortaylı, İlber (2008), Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- [77] Pall Mall Gazette, 25 November 1919.
- [78] Patriarcat Oecumenique (1919), *Les Persécutions de l'Hellénisme en Turquie (1914-1918)*, Constantinople.
- [79] Pavuk, Alexander (2021), "What Has Athens to Do with New York? Greek Orthodox Metropolitan Meletios Metaxakis and the 1918 Conference on Unity with the American Episcopal Church", *Anglican and Episcopal History*, V. 90, N. 3, September, (223–250).
- [80] Portsmouth Evening News, 15 April 1920.
- [81] Prens Sabahaddin (2007), *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri*, (Haz. Mehmet Ö. Alkan) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [82] Sami, Şemseddin (1317), *Kâmûs-ı Türkî*, Matbaa-i İkdâm, İstanbul.
- [83] Sancaktar, Fatih Mehmet (2021), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [84] Sheffield Daily Telegraph, 23 March 1921.
- [85] Sheffield Independent, 13 May 1920.
- [86] Spatharis, Avrilios (1958), *The Ecumenical Patriarchate: A Many Century Old Institution*, Constantinople Greek Center, Athens.
- [87] Tağmat, Çağla Derya (2020), *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla İstanbul'da Helenizm (1839-1922)*, Libra Kitap, İstanbul.
- [88] The Chronicle, 19 October 1914.
- [89] The Lambeth Conference Resolutions Archive From 1920, (2005) Anglican Communion Office.
- [90] The Laramie Republican, 19 October 1914.
- [91] The Logan Republican, 22 October 1914.
- [92] The Madison Journal, 24 October 1914.
- [93] *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement: Documents and Statements 1902-1975*, (1978) (Ed. Constantin G. Patelos), World Council of Churches, Geneva.
- [94] The Scotsman, 27 October 1919; 10 November 1919; 3 March 1920; 16 April 1920; 7 February 1921; 21 March 1921; 23 March 1921.
- [95] The Washington Herald, 28 January 1919.
- [96] Toker, Hülya (2006), *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- [97] Toprak, Zafer (2019), *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [98] Tripi, Konstantinos (2019), *Opsis tis Mikrasiatikis Katastrofis ston Ekklesiastiko Typo tis Konstantinoupolis, Dimokriteio Panepistimio Thrakis, Komotini. (Diplomatiki Ergasia)*.
- [99] Ware, Timothy (1987), *Orthodox Church*, Penguin Books, London.
- [100] Wesminster Gazette, 3 December 1919.
- [101] Western Evening Herald, 24 November 1919; 15 April 1920.
- [102] Western Morning News, 27 December 1919; 16 April 1920.
- [103] Yalçın, Emruhan (2008), *Atatürk Türkiye'sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi*, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- [104] Yıldırım, Seyfi ve Sofuoğlu, Adnan (2010), *Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Patrikhanesi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara.
- [105] Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 8 July 1920; 23 March 1921.

EKLER

Ek-1: Prusa (Bursa) Metropoliti Dorotheos, Ektümenik Patrikhane'nin Vekili (Locum Tenens).

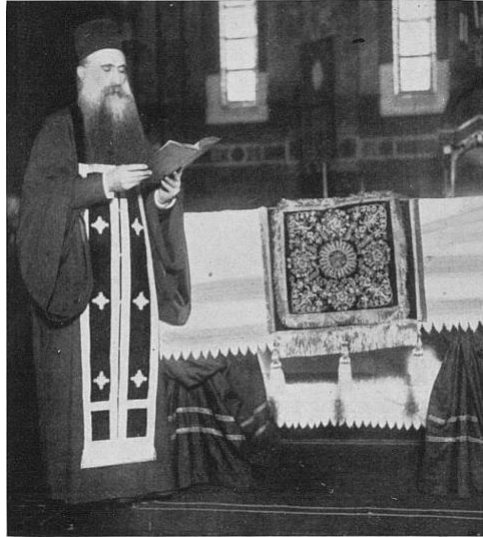
Kaynak: <https://www.orthodoxhistory.org>

Ek-2: İstanbul Rum Ortodoks Patriği Dorotheos Mammelis.

Kaynak: Graphic, 26.03.1921.

Ek-3: Bursa Başpiskoposu'nun Naaşının Sergilenmesi (Londra).

Kaynak: The Sphere, 09.04.1921.

Ek-4: Ekümenik Tahtın vekili Bursa Piskoposu Dorotheos (1918).

Kaynak: Genika Archeia tou Kratous, K85a-e.